

MIS TOETAB JA TAKISTAB NOORTE USSISSERÄNDAJATE POLIITILIST OSALUST?¹

AIRI-ALINA ALLASTE², RAILI NUGIN³

1. SISSEJUHATUS

Noori kui heterogeenset ühiskonnagruppi ei saa ühe vitsaga lüüa: nende ühiskondlik ja poliitiline osalus võib vägagi erineda, sõltuvalt elukohast, emakeelest, Eestis elamise staatusest jpm asjaoludest. Käesolev artikkel vaatlleb neist üht gruppi: uussisserändajaid, keskendudes nende poliitilisele osalusele.

21. sajandil on liikumine, reisimine ning võõrsil elamine võtnud nii ulatuslikud mõõtmed, et praegust aega on nimetatud rändeajastuks (Tammaru jt 2017). Hargmaine kodaniku identiteet (Jakobson 2017) on üha levinum, inimesed on erinevatel viisidel seotud mitme riigi ja rahvusega. Eestis on rändesaldo positiivne alates 2015. aastast, sedastab statistikaamet. Eks paljud siia saabunud hiljem lahkuvad ning väljarännanud omakorda naasevad. Sellegipoolest peab ühiskonnaelu korraldamisel üha enam arvestama, et siin viibib hulk inimesi, kelle päritolumaa, kultuur ja keel erinevad Eesti elanike omast.

Antud artikkel uurib neid noori, kes on valdavalt olnud Eestis üks kuni viis aastat ega ole tulevikuplaane, sh siia jäämise kavatsust, veel kivisse raiunud. Uurisime vaid hiljuti Eestisse rännanud õpilaste või üliõpilaste kogemusi ja arvamusi. Viimastel kümnenditel on välistudente hulk jõudsalt kasvanud. Kõige suurem osakaal on magistrantidel, keda on 2022/2023. õppeaastal 2043. Kokku õpib praegu Eestis välistudente 124 riigist (Studyinestonia.ee). Kuna nad viibivad siin ajutiselt, on nende uurimisele seni vähem tähelepanu pööratud, ehkki tegelikult iga viies välistudent jääb Eestisse ka pärast õpingute lõppu (Tammaru jt 2017).

¹ Artikkel on kirjutatud Tallinna Ülikooli „Noorte osaluse suurendamise“ projekti raames. Projekti toetajad ja partnerid on Haridus- ja Teadusministeerium, Haridus- ja Noorteamet ning Euroopa Sotsiaalfond programmi „Tõrjutusriskis noorte kaasamine ja noorte tööhõivevalmiduse parandamine“ vahenditest.

² Tallinna Ülikooli ühiskonnateaduste instituut, kontakt: airi-alina.allaste@tlu.ee

³ Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste instituut, kontakt: raili.nugin@tlu.ee

Kuigi migratsioonitaustaga noorte poliitilise osaluse kohta leidub mõnevõrra teaduskirjandust, on need uurimused keskendunud peamiselt teise põlvkonna immigrantidele ja nende osalusega seotud probleemidele (nt Villano ja Bertocci 2014) ning vähem hea haridustasemega uussisserändajatele. Küll aga on uuritud sisserännanud tudengite integreerumist laiemalt, keskendudes rändemotiividele (nt Nghia 2019), uues elukohariigis kohanemisele (nt Mesidor jt 2016), Erasmuse programmi raames rändajate elule (nt Cairns jt 2018) ja koroonapandeemia mõjule (nt Raaper jt 2022). Põgusalt on õppivate sisserändajate poliitilist osalust käsitletud ühe aspektina nende ühiskondlikust seotusest elukohamaaga (Tran ja Gomes 2017). Ajutise elamisloaga noored võivad jääda eemale traditsioonilistest osalusvormidest, kuna neil ei ole valimisõigust. Teisalt on viimastel aastakümnetel muutunud noorsoo poliitilise osaluse uurijate seas käibetõeks, et globaliseerunud maailmas ei pea noored kõige tähtsamaks riigipõhist poliitikat ega kuigi oluliseks riigikesket poliitilist osalust (Harris, Wyn ja Younes 2010).

Antud artikli fookuses on noorte uussisserändajate poliitiline osalus Eestis, kus ka kohalikele noortele pole kodanikuks olemine ilmtingimata tihedalt seotud vaid osalusega organisatsioonides või hääletamisega valimistel. Kuigi noorte vähene osalemine traditsioonilistes poliitilistes vormides on üleilmne trend, on see postsotsialistlikes riikides küpse demokraatiaga maadega võrreldes veelgi väiksem. Seda on selgitatud sotsialistlikult üheparteisüsteemilt pärandiks saadud passiivsusega (Vukelic ja Stanojevic 2012) ning madalama usaldusega poliitiliste institutsioonide vastu kui tavaks Lääne vanades demokraatias (Kalmus jt 2018). Nii võib interpreteerida, et valimisõiguse puudumine ei pruugi takistada sisserännanutel Eesti ühiskonnas kaasa lüüa. Samas nende staatus või lõimitus ühiskonda ikkagi mõjutab ka osalust.

Artiklis selgitame esmalt, mida mõisted noorte poliitiline osalus ja (digitaalseks) kodanikuks olemine hõlmavad ning millised on sisserändajate osalusega seotud spetsiifilisemad teemad. Toome teaduskirjandusele tuginedes esile üldised trendid, sidudes neid Eesti sotsiaalpoliitilise kontekstiga. Empiirilist materjali analüüsid otsime vastuseid küsimusele, milliseks uussisserändajate osalus potentsiaalselt kujuneb ja mis seda soodustab või takistab. Analüüsime nii seisukohtade kujunemist Eesti riigi ja ühiskonna suhtes kui ka igapäevaseid osalusviise nagu vestlused poliitilistel teemadel, digitaalne osalus ning meelevaldustest osavõtt. Lõpuks toome välja nii Eesti ühiskonna kui ka päritolumaa mõjud uussisserändajatest noorte osalusele ja diskuteerime mõnevõrra võimaluste üle osalust suurendada.

2. TEOREETILINE RAAMISTIK

2.1. Poliitiline osalus ja kodanikuks olemine

Rääkides noorte poliitilisest osalusest, läheneme selle üsna laias tähenduses, mis hõlmab lisaks organisatsioonilisele kuuluvusele või hääletamisaktiivsusele ka tarbijakäitumist, vestluseid poliitilistel teemadel, aeg-ajalt aktivistide korraldatud üritustel osalemist, fänniklubides ühiskondlike teemade mõjutamist, sotsiaalmeedias

arvamuse avaldamist jt igapäevaseid osalusviise (vt täpsemalt Allaste 2022 samas kogumikus). Erinevalt varasematest põlvkondadest kalduvad nüüdsed noored eeldama, et otse tegutseda on kasulikum kui loota poliitikutele ja poliitilisele süsteemile (nt Harris 2010; Amna ja Ekman 2013). Postindustriaalsetes ühiskondades on usutavasti toimunud üleminek kohusetundlikult kodakondsuselt (*dutiful citizenship*) aktualiseeruvale kodakondsusele (*actualizing citizenship*). Kui varem osales kohusetundlik kodanik riiklikes organisatsioonides ning institutsioonides, väljendas oma huve parteide kaudu ning hankis infot peavoolumeediast, siis nüüdne aktualiseeruv kodanik pigem ei usalda poliitikuid ega peavoolumeediat, eelistab osaleda kogukondlikes võrgustikes ja lähtub huvide väljendamisel pigem individuaalsest motivatsioonist (Bennett 2008).

Arvatavasti sotsiaalpoliitilise konteksti tõttu ei ole kohusetundlik kodakondsus Eestis kunagi olnud valitsev trend. Seega on riiklikest institutsioonidest kaugeneamise asemel mõistlikum rääkida kodanikuks olemisest, mis polegi olnud institutsioonide keskne ja on kujunemas eelkõige elatud kodakondsusena (Kallio jt 2020) ja elustiilivalikutega seotud igapäevase osalusena. Hiljutised uurimused on näidanud, et Eesti noored peavad tähtsaks globaalse kandepinnaga teemasid, mis on ühtlasi kõrge sotsiaalmeedialeviku potentsiaaliga (Tiidenberg 2021). Nii et samal ajal, kui paljud Eesti noored distantseeruvad kohalikust parteipoliitikast, väljendub nende poliitiline osalus üleilmsete uute sotsiaalsete liikumiste kohaliku eestvedamise või toetamise kaudu. Seda tuleb silmas pidada ka käesoleva uuringu puhul, et mõista, milline poliitilise osaluse kontekst ümbritseb uussisserändajaid Eestis. Uuritava grupi kohalikud eakaaslased võivad tunda enam ühisosa globaalsete väärtushinnangutel põhinevate liikumistega kui siinsete riiklike institutsioonidega.

Uussisserändajate poliitilise osaluse analüüsimisel on tähtis ka digitaalse kodakondsuse mõtestamine ja viljelemine. Eestit on kirjeldatud kui „esimest digitaalset riiki“ või „Euroopa Silicon Valleyt“. Üleilmse levikuga New Yorker kirjutas viis aastat tagasi, et „E-Eesti on tänapäeval kõige ambitsioonikam projekt tehnoloogilises riigitoos“ (Heller 2017). Eesti käivitas maailma esimese e-residentsuse programmi. Elanikel on ulatuslik ja lihtne juurdepääs e-teenustele. Teisalt digitaalse kodakondsuse analüüs Eesti poliitikat kujundavates dokumentides näitab, et vaid üksikutel juhtudel osutatakse digipädevusele kui ühiskondlikus elus osalemise lahutamatu osale ja ka siis räägitakse pigem e-valitsemise ja riiklike teenuste kasutamisest igapäevaelus. Samas ei käsitleta dokumentides interneti ja sotsiaalmeedia kasutamist poliitilise osaluse, kodaniku aktiivsuse ja isikliku poliitilise meelsuse väljendamise osana (Tiidenberg ja Ostashow 2022).

Teaduskirjanduses põimib „digitaalne kodakondsus“ mõistena mitut tähendusvälja. Varasemates käsitlustes on rõhutatud, et nii nagu kirjaoskuse levik aitas kaasa demokraatia võidukäigule ja arengule, võimaldab laialdane veebikasutus paremini kodanikke kaasata. Kui kodanikel on ligipääs reaajas muutuvale riiklikule infole ning teenustele, saavad nad ennast tunda täisväärtuslike ühiskonnaliikmetena (Mossberger jt 2008). Digitaalset kodakondsust on suhestatud ka omaalgatusliku veebiosaalusega. Sel juhul rõhutatakse, et digivõimalused on hoogustanud poliitilist

osalust, eriti „võrgustunud noorte kodanike“ (Loader jt 2014) seas, ning mitmekesis-
tanud kodanikuks kujunemise võimalusi. On toodud esile, et tänu digitaalse keskkonna võimalustele võib muutuda osaluse loogika: „ühendav tegevus“ võimaldab liikumistes isiklikumalt panustada, jättes samal ajal võimaluse siduda end laiemale kollektiivsele identiteediga (Bennett ja Segerberg 2012). Koos ulatusliku digitaalse osalusega on muutunud tähtsaks teadlikkus ja sotsiaalsed normid, mis tagaksid turvalise veebiosaamise (Ribble 2017). Nii on digitaalse kodakondsuse juures rõhutatud kohusetundlikku (digi)käitumist või oskust ja harjumust paljudes toimingutes kasutada interneti (Isman ja Gungoren 2013). Ebavõrdsus digitaalse poliitilise osaluse puhul on sageli seotud ebavõrdsusega digipädevuses (Macheroni 2017).

Oluliseks teemaks on tõusnud ka osaluse juhtimine digikontekstis. Isin ja Ruppert rõhutavad raamatus „Being Digital Citizens“, et on tähtis, kuidas mõtestavad „digitaalset kodaniku“ ametiasutused ja riiklikud institutsioonid ning mis-
moodi kasutatakse veebivõimalusi, et kodanikuks kujundamist hoogustada ja poliitilist osalust suurendada (Isin ja Ruppert 2015). Sel juhul räägitakse digitaalsetest osalusplatvormidest, mis aitavad kodanikel oma seisukohti esile tuua. Kõige levinumad digitaalsed osalusplatvormid võimaldavad petitsioonide algatamist, need on osaliselt ka rahvusvahelised (nt Change.org). Eesti kontekstis on veebivõimaluste kasutamine kindlasti elektrooniline hääletamine, aga selle kõrval on loodud ka erinevaid keskkondi kodanikele arvamuse avaldamiseks. Lisaks ajutisematele ja väiksematele digilahendustele, mille hulgas on ebaõnnestumisi, on nüüdseks juba mõnda aega toimunud näiteks Petitsioon.ee, kolmkeelne Rahvaalgatus.ee ja rahvusvahelisele koostööle suunatud Citizenos.com.

2.2. Uussisserändajate osalus

Sisserännanute poliitiline osalus satub poliitikute ja teadlaste vaatevälja sageli siis, kui nendega seondult eskaleerub mingi probleem või puhkevad rahutused, milles tooni annavad immigrantidest noored. Seetõttu on sisserännanute poliitilist osalust kajastavates uuringutes enim fookuses marginaliseerunud või radikaliseerunud noored, kes satuvad sagedamini tänavarahutustesse ning seadusega pahuksisse. Samas ei mängi osaluse puhul rolli niivõrd sisserännanu/põliselaniku kategooria, kuivõrd sotsiaalmajanduslik taust. Kui vaadelda osalejate sotsiaalset tausta (sissetulek, haridus), siis puuduvad erinevused põlisrahvuse ning sisserännanud noorte vahel (Riniola ja Ortensi 2020).

Seega võib spekuloida, et hea sotsiaalmajandusliku ja haridusliku taustaga uussisserändajad ei rutta poliitiliste ebakõlade korral tänavale autosid süütama. Küll aga on mõningane tõenäosus, et ühiskonna või riigi hirm radikaliseerumispotentsiaaliga sisserännanute ees võib väljenduda regulatsioonide või seaduste näol. Eestis leidis 2020. aastal siseminister Mart Helme (EKRE) õpirännet kommenteerides, et „Meie eesmärk on ära hoida riskiriikidest pärit kogukondade pidev suurenemine ja valdavalt on selle põhjuseks õpiränne“ (Pealinn 2020). Valitsuserakonnana algatas EKRE välismaalaste seaduse muutmise, mis tekitas ühiskonnas palju debatte ja

vaidlusi. Muutmise vajalikkust põhjendati rände- ja julgeolekuriskidega. 2019. aastal saadeti kooskõlastusringile eelnõu, millega sooviti piirata kolmandatest riikidest pärit välistudengite õpingute kõrvalt töötamist ja pereliikmete toomist Eestisse (Lauren 2021: 45). Eelnõu ei saanud ministeeriumitelt kooskõlastust ning jäi sel kujul vastu võtmata. 2022. aastal vastu võetud seadus ei piira plaanitud määral tudengite töötamist, kuid seab lisatingimused pereliikmetele elamislubade andmisele ning reguleerib ülikoolide infojagamist ja andmete kontrolli.

Erinevad uuringud on välja toonud sotsiaalsete sidemete tähtsuse poliitilise osaluse puhul (Mansouri ja Kirpitchenko 2016) ja rõhutanud, et olulised on nn positiivse mõjuga võrgustikud. Selleks, et soovida enda ümber midagi paremaks teha, võiks noor tunda ennast osana mingist kogukonnast, olgu see siis üleilmne (sh virtuaalne) või piirdugu naabruskonna või rahvusgrupiga. Oluline on meie-tunne ja ühtekuuluvustunne nendega, kellega koos midagi soovitakse muuta. Mida vähem on uussisserändajast noor seotud kohaliku eluga, seda suurema tõenäosusega näeb ta osalusel rohkem takistusi kui kohalikud ning erinevalt põliselanikest ei räägi sisserändajad osalusest kui võimalusest midagi muuta (Ribeiro, Malafai jt 2015).

Traditsiooniliselt on kodanikuks olemist seostatud riikliku kodakondsusega, mis oli omakorda läbipõimunud rahvusliku diskursusega. Kuigi see diskursus ei domineeri Eestis enam samavõrd kui 1990ndate kodakondsuspoliitika loomisel (Lokk 2015), on põgenikekriisid ja Venemaa algatatud sõda Ukrainas teravdanud rahvuslikke pingeid nii meil kui mujal. See võib omakorda tekitada arusaamatusi või möödarääkimisi ka kodaniku osaluse defineerimisel sisserännanute seas. On välja toodud, et kodakondsuse ja kodaniku defineerimisel peaks kaaluma erinevate „kultuuriliselt tundlike radade“ loomist, mis võimaldaksid ka mittekodanikel ja erinevatel rahvusgruppidel tunda end kaasatuna kodanikuühiskonda (Mansouri ja Kirpitchenko 2016). Sisserännanute kodanikuidentiteet on sageli seotud mitme (rahvus)riigiga, nad võivad pakkuda globaalsemat perspektiivi ja tuua osalusse oma nägemuse erinevatest poliitilistest kultuuridest. Seda stigmatiseerida, marginaliseerida või maha suruda ei ole mõistlik ja pigem tasuks väärtustada just multikultuurseid lähenemisi osalusele (Villano ja Bertocci 2014).

3. ANDMED JA ANALÜÜSIMEETODID⁴

Analüüsimeetodiks noorte uussisserändajate ühiskondlikku ja poliitilist osalust, viisime perioodil 10.2021–04.2022 läbi poolstruktureeritud süvaintervjuud. Valimisse kuulusid 16–29aastased noored, kes parasjagu õppisid või olid vahetult kooli lõpetanud, olid Eestis viibinud vähemalt kuus kuud ja plaanisid siin elada veel vähemalt kaks aastat. Kvalitatiivsele uurimusele omaselt soovisime tagada valimi variatiivsuse, seda nii vanuse, soo kui ka päritolumaa mõttes. Nii jäid valimisse uussisserändajad, kes pärinevad maailma eri piirkondadest⁵, elavad eri linnades ning tudeerivad

⁴ Detailsemalt uurimuse läbiviimise kohta, vt uurimisraportit Allaste jt 2022.

⁵ Vt lisa artikli lõpus.

mitmesugustes haridusasutustes ja õppestaadiumites (gümnaasium, bakalaureuse- ja magistriõpe) – neljas Tallinna kõrgkoolis, ühes Tartu kõrgkoolis ning kahes Tartu gümnaasiumis.

Kokku jäi valimisse 14 noort, kellest 7 olid nais- ja 7 meessoost. Intervjuud viisime läbi põhiliselt inglise keeles, aga ka vene ja eesti keeles. Intervjueeritutele tutvustati enne nõusoleku küsimist uuringut ja selle eesmärgi ning neil oli võimalus intervjuu soovi korral katkestada. Nõusolekud salvestati helifailidele. Alaealiste informantide puhul küsisime eelnevalt nõusolekut nende uuringus osalemiseks ka lapsevanematelt. Informantidele lubasime anonüümsust. Sel eesmärgil on nimed muudetud ning isikute tuvastamise vältimiseks nimetatud päritoluriigi asemel vaid üldine piirkond.

Intervjuud viisime informantide eelistusi arvestades läbi kas Zoomi platvormi vahendusel või füüsilise kohtumisena Tallinna Ülikooli ruumides. Intervjuud salvestasime mobiiltelefoni, diktofoni või Zoomi tarkvara abil. Kõige pikem intervjuu kestis 1 tund ja 26 minutit ning lühim 36 minutit. Peamiselt kestsid intervjuud umbes tunni. Intervjuud käsitlesid üsna laia teemaderingi. Küsisime näiteks Eestis sisseelamise kohta, vajaliku info leidmise kohta ühiskonnas kaasalöömiseks, milline on nende huvi ühiskonna ja poliitika vastu nii päritolumaal kui ka Eestis. Samuti uurisime, milline on olnud nende osaluskogemus ja sellega seonduvad murekohad ning kõige lõpuks, milliseid mõtteid oleks neil digitaalseks kaasamisplatvormiks. Küsimuste järjekord ning sõnastus varieerusid lähtuvalt vestlusest. Püüdsime luua sõbralikku atmosfääri, et vältida kultuurierinevustest tekkivaid potentsiaalseid arusaamatusi ning välismaalasest informandi ja kohaliku intervjueerija vahelise hierarhia avaldumist.

Kõik intervjuud on transkribeeritud sõna-sõnalt kas käsitsi või kasutades kõnetuvastustarkvara (Descript, TTÜ, Olev ja Alumäe 2022), korrigeerides hiljem masintranskribeerimisel tekkinud vead. Intervjuude analüüsimiseks kasutasime NVivo tarkvara ning osaliselt tuginesime põhistatud teooria metoodikale. See tähendab, et kasutasime kaht intervjuude sisu korrastamise ja mõtestamise meetodit: avatud kodeerimist ja telgkodeerimist (Charmaz 2006). Kõigepealt kodeerisime intervjuud detailselt esile kerkinud teemade järgi ja siis koondasime avatud koodid üldistavate kategooriate alla. Struktureeritud materjal toob esile intervjuude ülesed üldistused, jättes alles eristuvad nüansid, mis olid subjektiivselt tähtsad. Väited põhinevad kogu materjali analüüsil ning tsitaadid on esitatud illustreerivalt⁶. Artiklis oleme kasutanud peamiselt materjale, mis olid koondatud järgmistesse kategooriatesse: *offline*-osaluse vormid; *online*-osaluse vormid; sõpruskond ja mõtted planeeritavast osalusplatvormist.

⁶ Esitatud intervjuu väljavõtetele on lisatud pseudonüüm, vanus intervjuu läbiviimise ajal ning päritolu piirkonna tähis: E- Euroopa, A- Aasia, L-I – Lähis-Ida, P-A – Põhja-Ameerika.

4. ANDMETE ANALÜÜS

4.1. Riigi usaldus ja umbusaldus

Noorte osaluse üks eeldusi on, et noor inimene soovib kaasa rääkida ühiskonnas, kus ta elab ja õpib. Riigi ja selle institutsioonide usaldamine ning enese tundmine riigi poolt kaasatu ja teretulnuna on vaieldamatuks lisaboonuseks. Seevastu usaldamatus ja stigmatiseerimine võib tekitada vähem konstruktiivseid osalusvorme (Harris 2013) ning kuigi antud uurimuse sihtrühma puhul pole kuigi tõenäoline nende radikaliseerumine, mõjutab suhtumine riigi institutsioonidesse ja (digi)teenustesse osaluse kujunemist.

Riigiga suhtlemise osas ilmnis intervjuudes kaks suuremat teemat, mis on mõnevõrra vastandlikud. Esimene seondub asjaajamise lihtsuse ning kiiruse, e-dokumentide ja ID-kaardi olemasolu ning bürokraatia läbipaistvusega. Uuringus osalenud Ann rõhutas, kuidas lisaks digitaalse asjaajamise lihtsusele muudab selle mugavaks ka võimalus ametnikega tõrgeteta suhelda inglise keeles. Digitaalse asjaajamise positiivseid külgi töid esile pea kõik tudengid: näiteks Eliza võrdles bürokraatlikku asjaajamist oma kodumaal õudusunenäoga, kuid samas olid siinsed toimingud tema jaoks väga sujuvad. Pavel tõi välja, et Eestis oli hämmastavalt vähe takistusi võrreldes tema eelmise elukohamaaga Euroopas, kus ta koges bürokraatlikku venivat asjaajamist.

Siinseid eeliseid rõhutasid eriti Lähis-Ida ja Aasia päritolu tudengid Eestit oma kodumaaga võrreldes. Caroli sõnul on Eestis tänu e-riigi teenustele kõik lisaks kiirusele ka kordades ausam. Kui tema kodumaal võib palju sõltuda konkreetsest ametnikust ning selline võimupositsioon võib hoogustada korrupsiooni, siis Eesti ühiskond mõjub õiglasema ja läbipaistvamana.

Kõik, mida soovid, saad 20 minutiga veebis tehtud. Kõik on selge. Minu kodumaa suurim probleem on bürokraatia. Palju paberimajandust ja ärevust. Peab lihtsalt ootama, teadmata, millal seda tehakse, millal vastutav isik on kohal. See kulutab energiat ja aega, sest kõiki asju peab minema kohapeale tegema. Mulle ei meeldi see. Nii et see on kahe riigi suurim erinevus. Ilmselt tähendab see, et korrupsioon on siin riigis palju väiksem. (Carol, 25, L-I)

Ted kirjeldas, et kui kodumaal kulus tal pangakaardi tegemiseks mitu kuud, siis Eestis sai hakkama pelgalt päevaga. ID-kaart ja selle olulisus asjaajamisel pani osasid informante ka mõnevõrra imestama. Kuna paljudes riikides on ID-kaart vajalik isiku tuvastamiseks ainult füüsilisel kujul, pole selle igapäevane kasutus nii enesestmõistetav. Eestis selgus aga, et paljud tegevused on ilma selleta keerulised või suisa võimatud. Rõõmustati ulatusliku teenustele ligipääsu üle ID-kaardi või Smart-ID abil.

Näiteks Smart-ID on väga kasulik. Kasutan seda kogu aeg oma pangaasjades ja selleks, et siseneda näiteks kliinikumi terviselehele. /.../ Ka dokumentide allkirjastamiseks, näiteks töölepingute sõlmimiseks, saab IDd kasutada. Selleks ei pea kuskile minema, seda saab teha lihtsalt oma kodus. See on nii mugav! (Ted, 22, A)

Intervjuudest kumas sageli läbi laiem usaldus Eesti ja selle institutsioonide vastu, mitte ainult võimalus diivanilt lahkumata ning järjekordades trügimata oma probleeme lahendada. Lisaks ametkonna vähestele korruptiivsusele peeti oluliseks laiemalt poliitikas toimuvat, seda osaliselt digiteenustega seondult. Paratamatult võrdlesid intervjuueritud siin nähtut oma kodumaal toimuvaga.

See kõlab minu jaoks hästi võib-olla sellepärast, et olen pärit [riigi nimi]. See on nii lahe – naispresident, veebihääletussüsteem. Mille üle te üldse kurdate? (Charmi, 22, A)

Charmile sarnaselt töid teisedki Lähis-Ida ja Aasia päritolu tudengid esile Eesti ühiskonna positiivseid pooli, mis nende päritolu- ja naaberriikides polnud enesest mõistetavad. Ka Ted kiitis Eesti poliitika läbipaistvust. Seega tundus paljudele, et digitaalsed võimalused on osa laiemast läbipaistvast ja tänapäevasest poliitikast ning ühiskonnast. ID-kaarti või Smart-IDd kasutades tundsid intervjuueritud end nn digitaalsete kodanikena, sest said nende abil ligipääsu teenustele ja infole, seega ka võimaluse ühiskonnas osaleda (Mossberger jt 2008).

Riigi institutsioonidega suhtlusel on aga sisserännanutega seondult ka teine pool, mis mõneti vastandub senisele kiidulaulule. Selleks on väljastpoolt Euroopa Liitu saabunud tudengite sekeldused viisarežiimi, elamislubade ning lähikondsete siia kutsumisega. Räägiti sõpradest, kelle abikaasa ei saanud viisat reisimiseks Eestisse, või neist, kes pidid allkirjastama saatkonnas õppeviisa saamiseks lubaduse, et ei lahuta oma abikaasast pärast siitulekut. Informantide jaoks oli selline allkirja andmine alandav. Teati ka inimesi, kes on õigete dokumentide puudumise tõttu vangis istunud. Samas mõndi, et eksisteerib tõepoolest ka tudengeid, kes pärast õppeviisa saamist on taotlenud tööviisa ning lahkunud seejärel õppeasutusest. Sellised näited tegid intervjueeritavate jaoks küll riiklikud meetmed mõistetavamaks, ent mõnel juhul tekitasid pelgust, et neilt võetakse ajutine elamisluba ära.

Viimasel ajal muutunud seaduste tõttu on keerulisem taotleda õpingute pikendamist. See tähendab, et kolmandatest riikidest saabunud tudengid peavad esitama nominaalaja ületanud õpingute pikendamiseks lisadokumente.

Kui pidin pikendust taotlema, et õppida veel üks aasta, oli ka see raske ja ma pidin lootma kaasüliõpilastele. Enne nad lubasid meil ilma eriliste küsimusteta aasta võrra pikendada. Aga nüüd pidime esitama nii palju lisadokumente, sest tundub, et seadused muutusid. Varem oli see üsna lihtne, kui oli vaja vaid aastaks õppepikendust. Nüüd pidin oma nõustajale esitama kirja COVIDi kohta, et kuidas

see mu õpinguid takistas ja et mul on seetõttu hea põhjus õpingute pikendamist taotlema. Tundus, et nad üritasid meid, ELi-väliseid inimesi, eemale hoida. See oli väga-väga masendav. (Eliza, 29, P-A)

Viisa pikendamine oli Eliza jaoks frustreriv, kuna tal tekkis veendumus, et soovitakse tõrjuda inimesi väljastpoolt Euroopa Liitu. Ta soovis jääda Eestisse ka pärast õpingute lõpetamist, aga ei söandanud oma plaane ametnikele avaldada, kartes, et siis jäetakse ta elamisluba üldse pikendamata. Eliza kogemus näitab, et liigne bürokraatia ja ametnike tõrjuv suhtlusstiil võivad jätta mulje, et Eesti riik ei soovi siia võõramaalasi (isegi kui nad on haritud ja panustavad ka tööturul).

Intervjueeritud olid mõnevõrra kokku puutunud ka võõraviha ja parem-äärmuslusega. Päevapoliitiline info jõuab uussisserändajateni juhuslikult. Enamik informante teadis poliitilistest parteidest enim skandaalidega uudisekännise ületanud EKREt ning selle seisukohta sisserändepoliitikast. Ükski informantidest EKRE nägemust ei jaganud, ent näiteks Kevinis tekitas see soovi uurida niisuguse sisserändevaenulikkuse tagamaid. Ta leidis, et oluline on luua kahe grupi vahel dialoog ja põhiprobleem Eestis ongi see, et sedalaadi dialoogist jääb vajaka. Kevin kirjeldas oma kogemust Tallinnas Vabaduse väljaku meeleavaldusel, kus ta püüdis mõista, millistele argumentidele toetuvad need, kes on vaktsiinide või välismaalaste vastu.

Mõnda aega tagasi oli Vabaduse väljakul see vaktsiinivastane protest. Üritasin neid inimesi mõista. Pöördusin nende poole ja püüdsin nendega avameelset vestlust pidada. Nad esindasid kahte seisukohta: olid vaktsiinivastased ja välismaalaste vastased. Nende jaoks vahet polnud. Välismaa- ja vaktsiinivastane. Rääkisin nendega, aga nad ei tahtnud mind kuulata. (Kevin, 26, L-I)

Sisserännanud tajuvad kohati, et neid nähakse julgeolekuohuna (või lihtsalt soovimatutena) ning ehkki paljud mõistavad riiklike regulatsioonide või üldisemalt selliste hirmude tagamaid, võib sellegipoolest tekkida tõrjutuse tunne. Viimast aitab leevendada kohalik sotsiaalne võrgustik, mis annab sisserännanuile kindlustunde, et enamik Eesti elanikke ei ole nende suhtes vaenulikud ning et neid aktsepteeritakse ja austatakse.

4.2. Arutlused ühiskondlikel ja poliitilistel teemadel

Paljudele hea haridustausta ja hargmaise identiteediga uussisserändajatele on enesestmõistetav, et inimene peaks olema kursis nii päritolumaal kui ka elukohariigi poliitikaga. Näiteks Ruslan rõhutas, et Eestisse saabudes viis ta end kohe tipp-poliitikute nimedega kurssi. Üksikutel juhtudel jäi informantide jaoks Eestis toimuv tagaplaanile võrreldes päritolumaal sündivaga. See sõltus sellest, kas nad arutasid ühiskondlikel teemadel oma päritoluriigi sõprade või Eesti noortega. Näiteks Alec suhtles Eestis peamiselt vaid teiste rahvusvahelise taustaga noortega ja nad ei rääkinud palju Eestist ning oma sõpradega päritolumaalt arutasid nad sealse ühiskonna üle.

Nagu varasemadki uurimused on välja toonud, aitavad kohalikud sotsiaalsed võrgustikud sissērännanute poliitilist osalust toetada (Mansouri ja Kirpichenko 2016). Suhtlus eestimaalastega osutus intervjuude põhjal oluliseks kas või selleks, et paremini teada, kust üldse Eesti kohta infot leida. Siin toimuva jälgimine osutus informantide jaoks keeruliseks ka siis kui nad olid sellest huvitatud. Näiteks mõõnis Ann, et ta ei tea siin toimuvast piisavalt, kuna eesti keelt oskamata pole lihtne ennast kursis hoida ja Eesti teemadega puutub ta kokku juhuslikult.

Üritan [informeeritud] olla, aga siiani oli see minu jaoks liiga raske. Õigupoolest ma ei teadnud, kust leida infot inglise keeles. Kuna ma ei tunne ennast eesti keeles eriti kindlalt, /.../ siis pigem pöörasin tähelepanu suvalistele sündmustele, mis ette sattusid. (Ann, 26, E)

Eesti poliitikat ja ühiskonda puudutava info juhuslikkus ilmnes ka mitmes teises intervjuus. Näiteks Alec oli teadlik LGBT+⁷ ja mitmest teisest üleilmsest teemast Eesti kontekstis, kuna oli näinud vastavaid meelevaldusi. Pavel mainis hiljutisi presidendivalimisi Eestis, kuna talle olid silma jäänud Tartus ringi sõitvad kampaaniabussid. Kõige enam oldi kursis teemadega, mis olid informantideni jõudnud atraktiivsel moel. Selle kaasnähtuseks oli, et noored uussissērändajad olid enim kursis kohaliku parteipoliitika kõige skandaalsemate külgedega ja nii teati parteidest peamiselt EKREt. Näiteks arvas Carol, et valdavalt ei tea välistudengid teistest parteidest midagi. Sama illustreerib ka väljavõte Anni intervjuust.

Ma olen kuulnud EKREst väga-väga palju, sest kõik kogu aeg arutavad sel teemal! Jah, ma tean, et see on problemaatiline, aga millegipärast jääb see ikkagi kõige rohkem silma. Muidugi ma tean, et teised erakonnad on ka olemas, olen näinud igasuguseid plakateid ja stende, aga ma ei tea nende poliitilistest seisukohtadest eriti midagi. (Ann, 26, E)

Enne kohalikke valimisi sattus Ann *online*-ajakirja Estonian World korraldatud ingliskeelsele erakondade debatile ning tundis pärast seda end Eesti poliitilistes teemades palju kindlamalt. Intervjueeritavate hulgas oli ka hästi informeeritud noori. Näiteks Charlie jälgis ERRi ja Postimehe ingliskeelseid portaale, alustades päevi nii Eesti kui ka rahvusvaheliste uudiste lugemisega. Tänu sellele oli ta Eesti poliitikaga hästi kursis. Samas oli Charlie huvi ja aktiivsus mõistetav, arvestades, et ta õppis ülikoolis ühiskonnateadusi. Lisaks oli Charlie üks vähestest intervjueeritavatest, kelle sõpruskonnas leidis eestlasi, kes olid keskmiselt rohkem kursis ja huvitatud poliitikast ning kellega ta sageli vestles poliitilistel teemadel.

Jah, me räägime kogu aeg poliitilistel teemadel. Lõpetasime sõbraga poliitikaeriala. Mu sõbra isa on Euroopa Liidus mingi Eesti minister. Nii et ta on poliitiliselt

⁷ Lühendnimetus, mis hõlmab lesbid, geid, bi- ja transseksuaalid ning muu seksuaal- ja sooidentiteediga inimesed.

aktiivsest perekonnast. Mul on veel üks sõber samast seltskonnast. Tema isa on mereväes. Nii et jälle ta on aktiivne. Viimasele sõbrale anti suisa auhind, sest ta oli Eesti heaks palju asju teinud. (Charlie, 28, A)

Nii võib öelda, et üheks eeltingimuseks, et tekiks huvi poliitiliste teemade vastu ja soov ise kaasa rääkida, on võimalused nende üle arutada. Eliza jaoks oli ühiskondlikes teemades orienteerumiseks ning poliitiliste teemade mõistmiseks oluline, et neid saaks arutada pere või sõpradega.

Ja siis oli rohkem mitteametlik oma ideede arutamine pere ja sõpradega ning üksteise harimine ühiskonna erinevate aspektide teemadel, mida meie arvates inimesed peaksid teadma. Nagu mida me oleme õppinud veebis või tundides või vanematelt inimestelt, kes on olnud meist poliitiliselt aktiivsemad. Niimoodi teadmisi levitades ja veendudes, et kõik saavad neist sarnaselt aru. Või kui meil on erinevad arusaamad, siis neid arutada. Nii et see on omamoodi mitteametlik osalemine. (Eliza, 29, P-A)

Mitmed informandid tundsid puudust vestlustest poliitilistel teemadel, mis looksid tugevama sideme Eesti ühiskonnaga. Osalust võiks soodustada seotus kohalike võrgustikega ja integreeritus sotsiaalsesse ellu. Samas uuringud näitavad, et Eesti uussisserändajatest suhtleb aktiivselt eestlastega umbes 56%, ülejäänud puutuvad kohalikega kokku vähem kui kord nädalas (Kaldur 2021: 93). Intervjueeritute sõnul arutaksid nad Eesti ühiskonna teemadel palju rohkem, aga vähesedki sõpruskonda kuuluvad eestimaalased ei ole sageli eriti huvitatud ühiskondlikel ja poliitilistel teemadel rääkimisest. Paljude intervjueeritavate arvates eestlastele ei meeldi ühiskondlikel teemadel arvamust avaldada ning poliitiliste teemade esile kerkimisel muutuvad nad kidakeelseks.

Ma tunnen, et eestlased ei ole eriti huvitatud poliitikast rääkimisest. Lihtsalt minu mulje. Või on nad väga ettevaatlikud oma teemadevalikul. (Alice, 25, E)

Sellist distantseerumist märkasid eriti Lääne ühiskonnas üleskasvanud noored, kelle kodumaal on organisatsioonides ja meeleavaldustel osalemise aktiivsus Eestiga võrreldes palju suurem. Näiteks Lindale tundus, et siin ei toimu poliitilises plaanis eriti midagi ning ta selgitab seda Eesti noore demokraatiaga. Mitmed informandid kahtlustasid, et eestlased ei ole poliitikast eriti huvitatud.

Minu tuttavate Eesti inimeste seas on raske näha aktiivsust või poliitilist huvi. Ma ei näe ka eriti proteste ega info levitamist. /.../ Ma pole päris kindel, aga mõnikord tunnen, et kaasatus on võib-olla vähem. (Eliza, 29, P-A)

Seega kuigi e-riigi läbipaistvus võib suurendada uussisserändajate usaldust riigi vastu ning soov ühiskonnas kaasa lüüa, võib kohalike elanike passiivsus poliitilistel teemadel arutleda takistada seda soovi ellu viia. Mõni intervjueeritu, näiteks

Kevin, soovis Eesti ühiskonda rohkem panustada ja võimalusel seda ka mõjutada, aga tal puudus seda toetav arutlusfoorum. Ta oleks soovinud rohkem arutleda nii päeva- kui parteipoliitilistel teemadel. Poliitiliselt kidakeelse sõpruskonna liikmena ei olnud talle päris selged enda tegutsemisvõimalused. Kevin ei saanud esialgu aru ka sellest, et tal polegi võimalust Eesti valimistel oma häält anda.

Minu sõpruskonna Eesti inimestele üldiselt ei meeldi poliitikast rääkida. Nii et mul oli raske nendega arutada näiteks hiljutiste Tallinna valimiste teemal. Ma tahtsin tegelikult hääletada. Aga mõistagi ei saanud, sest selleks on vaja alalist elamisluba, mida mul pole. Üritasin rääkida Eesti inimestega EKREst, Isamaast, Eesti 200st. Aga ma ei saanud eriti. Nad lihtsalt ignoreerivad või muudavad teemat. (Kevin, 26, L-I)

Niisiis tundub, et info kättesaadavusest üksi ei piisa, et uussisserändajate poliitiline teadlikkus ning potentsiaalne osalus suureneksid. Kuigi ingliskeelsed uudised Eesti kohta on ERRis, mingil määral Postimehes ja pisteliselt BNSis saadaval, kurtsid noored info vähesuse üle, kuna nad lihtsalt ei teadnud, kust seda leida ning millist kanalit usaldada. Erandlikud näited teadlikumatest uussisserändajatest kinnitavad varasemaid uurimustulemusi, et kohalikud toetavad sotsiaalsed võrgustikud, olgu need siis sõbrad või võimalused üritustel osaleda, mõjutavad poliitilisi teadmisi ning potentsiaalselt ka osalust. Kuigi ka kohalikest kontaktidest ei pruugi eriti abi olla, kui neil puudub soov aruteludeks. Et Eesti päevapoliitikast huvituvaid kohalikke noori võib olla keeruline leida, on mõnevõrra loogiline, arvestades, et ka Eesti noorte jaoks on olulisemal kohal globaalsete liikumistega seotud teemad (Tiidenberg 2021).

4.3. Digitaalne osalus

Nüüdseks on peavoolustunud idee, et sotsiaalmeedial on digitaalse kodakondsuse tugevdamisel ning poliitilise osaluse mitmekesistamisel oluline roll (nt Karantzogianni ja Schandorff 2016). Väited, et sotsiaalmeedia soodustab populismi või polariseerumist, on ümber lükatud (Tiidenberg 2022), samas ei ole sotsiaalmeediapõhise poliitilise osaluse mõttetuks või kahjulikuks tembeldamine siiani kadunud. Uuemad kriitikanoodid rõhutavad ohte seoses väärinfo levikuga (Barrera jt 2020) või osutavad tõsiasjale, et poliitilise sisuga postitused võivad sotsiaalmeedias hajuda ja tähelepanu olulistelt teemadelt kaduda (Matthes 2022). Intervjuueritavad tõid sotsiaalmeedia positiivse poolena eelkõige välja, et sotsiaalmeedia aitab võimendada olulisi teemasid ja teha kuuldavaks nende häält, kes muudes kanalites pigem märkamatuks jäävad. Paljude intervjuueritavate tähelepanu olid köitnud sotsiaalse õiglusega seotud üleilmsed liikumised. Pavel tõdes, et just tänu sotsiaalmeediale paisus suureks Black Lives Matter (BLM) aktsioon. Ta ise levitas samuti infot selle kohta, aga jagas postitusi ka mitmel teisel teemal.

Siis oli Black Lives Matter liikumine. Mäletan, et olin, ma ei ütleks, et aktiivne, aga jagasin mõningaid asju sellel teemal. Siis tekkis see olukord Hiina moslemitega. Tegin selle kohta postituse. Siis oli selle aasta 23. jaanuaril Venemaal tohtu poliitiprotest, jagasin sellekohast postitust. (Pavel, 22, E)

Nii Pavel kui ka mõned teised informandid arvasid, et ühiskonna muutmiseks võib sotsiaalmeedias postitamisest mõjusam olla valimistel või meeleavaldustel osalemine või kogukondlik tegutsemine. Samas oli sotsiaalmeedias postituste jagamine, kommenteerimine ja laikimine intervjueeritavate jaoks midagi enesestmõistetavat.

Sotsiaalmeedia diskussioonid võivad olla taimelavaks, kus enese teemadega kursis hoidmise kõrval õpitakse ka seisukohti kujundama ja läbi mõtlema (nt Allaste ja Saari 2020). Charmi kirjeldas enda sotsiaalmeedias osalemist pigem puudulikuna, kuna tähenduslikumaks diskussiooniks kippus tal vajaka jääma nii teadmisi kui ka argumenteerimisoskust. Ta kirjeldas, kuidas ta esialgu jagas õhinal poliitilise sisuga postitusi, ent jäi hätta argumenteerimisega, kui temaga vaidlema asuti. See äratundmine motiveeris teda ennast poliitiliste teemadega paremini kurssi viima.

Arutelusse sattudes sain aru, et ma ei tea, kuidas õigesti argumenteerida. Selleks peaksin lugema artikleid ja igasugu muid asju, mis on ju raske. Nii et olen viimasel ajal otsustanud, et okei, kui ma üldse räägin poliitilisel teemal, siis uurin selle kohta kõik välja. Nii et isegi kui keegi midagi küsib, suudan vähemalt mingeid toetavaid argumente välja tuua. Kindlasti olen vähendanud oma poliitilise sisuga postitusi võrreldes varasema ajaga. (Charmi, 22, A)

Sõltuvalt informantide päritolumaast nende lähenemised või sotsiaalmeedia kogemused erinesid. Kui postituste jagamist sotsiaalmeedias on sisu loomisega võrreldes käsitletud Eesti noorte puhul vaashoitud ja lahjema lähenemisena (Allaste ja Saari 2020), siis Eliza valis selle näiteks BLM teemade puhul teadlikuks strateegiaks.

Jagan sisu inimestelt, kelle häält on minu arvates vaja tugevdada ja võimendada. Püüan mitte lisada sellele nii palju omapoolseid kommentaare, kui see ei puuduta otseselt kedagi minusugust. Nii et kui see on näiteks Black Lives Matter, siis ma ei seisa pjedestaalil ega ütle oma seisukohta, välja arvatud juhul, kui pean oluliseks selgelt edastada, mida ma arvan. Aga valge inimesena ei tundu päris õige midagi valjuhäälselt kuulutada, kui ma võin lihtsalt postitust jagada või kasutada kellegi sõnu, keda see kõik tegelikult mõjutab, ja postitada need oma lehele. (Eliza, 29, P-A)

Sellist suhtumist selgitab Eliza taust. Kuivõrd tema päritolumaal on rassismiga seotud teemad olnud pikka aega tulised, on mustanahaliste diskrimineerimine ja vabadusvõitlus talle teise tähendusega kui Eesti noortele. Elizale tundus tähtis eelkõige võimendada ajalooliselt suukorvistatud rassi häält, jättes enda kui valgenahalise arvamuse diskreetselt kõrvale.

Poliitiliste meemide loomist ja jagamist käsitletakse praegu kui üht kodanikuosaluse viisi, mis võib tõsta huvi poliitika vastu (McLoughlin ja Souther 2021). Lihtsalt jagatavad ironilised infokillud tekitavad kultuurilise konteksti tundjates tugevaid tundeid ja ärgitavad kaasa mõtlema. Eneseväljendamine võib naljade abil olla lihtsam, aga see võib väljendada ka pettumust ning olla vahendiks neile, kes tunnevad, et neil ei ole erilisi võimalusi ühiskonnas midagi mõjutada (Sinanan ja Hosein 2017). Nii võib tõlgendada Caroli meemide loomist ja jagamist sõprade ringis oma kodumaal vaoshoitud ühiskonnakriitikana.

Kunagi tegin ise meeme, isegi religioosseid, ütleme nii, et mõnitades seda natuke. See ei ole väga meeldiv sisu, aga minu inimestele võib see mõnikord olla naljakas. Seega jagame seda omavahel. See ei lähe tegelikult kogukonnast välja. (Carol, 25, L-I)

Võiks öelda, et islamiäärmuslaste juhitud riigis oli meemide loomine suletud grupis turvalisem osalusviis võrreldes näiteks meeleväljendusele minemisega. Kuigi Carol ei suutnud ega proovinudki nende abil ühiskonda muuta, aitas see temal ja mõttekaaslastel kujundada oma kodumaal tabuteemadesse kriitilist suhtumist. Sõpradega meemide jagamine pakkus talle tuge, et ta pole oma suhtumistes üksi.

Intervjueeritud mõtestasid mitmel juhul sotsiaalmeedia võimalusi mobiliseerimispotentsiaali kaudu. Näiteks tõi üks nooremaid informante Henry esile, et kui ta tahaks midagi oma Eesti kodulinna muuta, siis alustaks ta esmalt sotsiaalmeedias kampaaniat ja kutsuks võib-olla hiljem osalema ka meeleväljendusel või ümberkorraldustes. Samas kinnitas meie uurimus juba varem välja toodut, et usk sotsiaalmeedia potentsiaali ühiskonna muutmisel varieerub – kui Eesti noored pidasid hiljutise võrdleva uurimuse järgi sotsiaalmeedia-algatusi tulemuslikuks, siis Kreeka noored arvasid, et ühiskondlikuks mõjutamiseks jäävad keskele kohale avalikud demonstratsioonid (Karatzogianni jt 2022).

Võib interpreteerida, et varasemate sotsiaalmeedia kogemustega – kui sealne algatus ei tekitanud pisimatki muutust – on seotud ka informantide skepsis nende algatuste tulemuslikkuse suhtes. Leidus mitu arvamust, et valitsuse tähelepanu saavutamiseks ei piisa digikeskkonnas arvamuste avaldamisest ning peaks ikkagi tänavale minema. Küll aga tõi informandid esile, et sotsiaalmeedia-algatustel on Eestis märksa suurem potentsiaal kui näiteks Aasia või Lähis-Ida riikides.

See sõltub ühiskonnast. See võib olla võimas Eestis, aga see ei saa olla võimas, ütleme, [päritolumaal]. Seal sotsiaalmeedia kajastab vaid jutte, inimesed räägivad, aga tegelikud muutused sünnivad siis, kui inimesed päriselt tulevad [tänavatele]. Siis valitsus ja võim tunnevad, et okei, nüüd on asi tõsine. Kui inimesed ainult netis räägivad, siis sellele ei pöörata tähelepanu. /.../ Need asjad ei mõjuta nendes riikides, ühiskond on erinev. (Charlie, 28, A)

Sotsiaalmeedias palju aega veetvatel noortel on poliitilist sisu pea võimatu vältida (Tiidenberg 2021). Noored on sõltumata elukohariigist hästi kursis üleilmsete liikumiste ja globaalsete teemadega. Samas võib intervjuude analüüsist järeldada, et samasuguse lihtsusega ei jõua noorte uussisserändajate arvutiekraanidele Eestikesksemad teemad. Kuigivõrd mõjutab seda eesti keele oskuse puudumine, aga suuremat rolli mängivad tõenäoliselt sotsiaalmeedia võrgustikud. See tähendab, et kui suhtlemist eestlastega on sotsiaalmeedias vähe, siis ei aita ka digikeskkond info levimisele kaasa. Uussisserändajate jaoks on tähtis kas või üritustest teada saada. Ann kirjeldas, kuidas temani jõudis enne kohalikke valimisi info inglise keeles toimuvast debatist, mis oli tema jaoks piisavalt tähtis, et seda jagada.

Hiljuti jagasin oma Facebooki voos infot poliitilise arutelu kohta, mis toimus siin inglise keeles. Olin positiivselt üllatunud, et poliitiline debatt on üldse avatud välismaalastele. Esiteks, et me saame tegelikult osaleda valimistega seotud protsessis. Ja teiseks, et seda korraldab Estonian World inglise keeles. (Ann, 26, E)

Informandid väärtustasid kõige rohkem sotsiaalmeediagruppe, kus arutleti Eesti ühiskonnas toimuva üle. Hea näitena toodi esile Expats grupp, kus osalejad arutlevad erinevatel kohanemisega seonduvatel teemadel või räägivad oma kogemustest diskrimineerimisega.

Me küsisime intervjuueeritavatel ka arvamust digitaalsetest osalusplatvormidest ja nende seisukohti, mis võiks olla uute platvormide puhul oluline. Paljud intervjuueeritud olid kursis rahvusvaheliste digikeskkondadega, kus saab algatada petitsioone ja avaldada arvamust. Sarnastest Eesti keskkondadest ei olnud aga keegi kuulnud. Samas olid nad võimalikest osalusplatvormidest huvitatud, eelkõige tunti puudust foorumist, kus saaks kohalikega poliitilistel teemadel vestelda. Ted rõhutas, et oleks vaja kohta, kus Eesti inimestele ühiskonna kohta küsimusi esitada. Eliza soovis rohkem teada saada, mis üldse on Eesti kodanikele oluline. Carolil oleks hea meel leida kohalikega tugevamaid kontakte, sest ta tajus segregatsiooni teatava probleemina. Charmi arvates peaks ka uussisserändajatel olema koos kohalike elanikega võimalus poliitilisi teemasid algatada.

Ma arvan, et võiks olla veebisait arutelude algatamiseks, näiteks selliste poliitiliste stsenaariumite aruteluks, millel on kaks võimalikku lahendust. Sellel veebisaidil võiks olla võimalus põhjendada, miks sa valisid ühe või teise poole, mis iganes need siis olla võivad. Siis saaks sarnaselt mõtlemaid inimesi kindlasti mingi eesmärgi nimel kokku tuua. (Charmi, 22, A)

Intervjuueeritud leidsid, et siinse ühiskonnaga aitaksid paremini lõimuda osaluse suurendamiseks loodud interaktiivsemad võimalused või platvormid. Lisaks kohalike ja uussisserändajate vahelise lõhe vähendamisele võiks sellised platvormid edastada olulist infot ja tutvustada Eesti poliitilist süsteemi ning parteisid. Seega võib järeldada, et kodanikuks kujundamisel jääb puudu suunatud tegevustest ja veebivõimaluste loomisest (Isin ja Rupert 2015).

4.4. Osalus meelevaldustel

Meelevaldustest rääkides ilmnes samuti informantide erinevus sõltuvalt nende päritoluriigist. Euroopa päritolu informant võttis näiteks jutuks, et meelevaldustel ei osaleta alati tõsimeelselt ning mõned noored võivad seda võtta toredate ajaveetmisena.

See võib olla rohkem elustiil kui aktivism. Ma tunnen, et tänapäeval on paljude inimeste protestikultuur nagu mingi trenn. Sa lähed protestile, aga pigem vestled seal sõpradega ja võib-olla karjud midagi. (Linda, 23, E)

Seega võib spekuloida, et Lääne ühiskonnas, kus ühiskondlik osalus on enesestmõistetav ja meelevalduskultuur ei kujuta endast ohtu turvalisusele, muutub meelevaldustel osalemine elustiililiseks valikuks ja võib kujuneda mänguliselt kodanikuks olemiseks meelelahutuslikumal viisil. Vahel ka põhjalikumalt süvenemata meelevalduse eesmärkidesse. Seda võib ühelt poolt näha potentsiaalina suurema hulga noorte kaasamiseks, teisalt aga võib teadmiste puudumisel sattuda noor põnevana näivale üritusele, millele ta ideoloogilises plaanis pigem vastanduks. Näiteks Charmi rääkis, et nägi eelmise aasta veebruaris Instagramis pilte tõrvikurongkäigust Tallinnas ning oleks hea meelega isegi osalenud, kui tal oleks olnud infot selle toimumise kohta. Talle tuli üllatusena ürituse korraldaja – EKRE – ning selle sisu. Potentsiaalselt aktiivsed noored haaravad sageli võimalustest kinni põnevusest ja lähevad meelevaldustele lihtsalt huvi pärast. Alec oli käinud vaatamas mitut meelevaldust.

Ma läksin vaatama, kuidas inimesed protesteerivad. Näiteks paar nädalat tagasi oli meelevaldus Ukraina teemadel. Ma läksin sinna. Seal oli palju inimesi. Ja paar kuud tagasi, tegelikult väga kaua aega tagasi, olin ma korra kliimastreigil. Reedel. Käisin seal ja vaatasin, mis toimub. (Alec, 16, E)

Ühelt poolt võib selline meelevaldustele sattumine tõsta teadlikkust, äratada huvi ja motiveerida ka ise tegutsema. Teisalt võidakse juhusliku ning pooliku info korral osaleda meelevaldusel, mille sisust on osalejale vaid ähmane aim. Nii võib meelevaldus sisulisema huvi puudumisel kaugeks jääda ja võõristust tekitada. Ann kirjeldas, kuidas ta oli koos koolikaaslastega BLM protestile uudishimust kaasa läinud, kui teda kutsuti. Hiljem tundis ta end avalikul meelevaldusel siiski pigem ebamugavalt ega suutnud protestijatega samastuda.

Sellisele mängulisele huvi või elamuse pärast osalemise kogemusele vastandub aga nende informantide kogemus, kes pärinevad riikidest, kus demokraatlikel meelevaldustel osalemine polnud sugugi lõbus. Charmi kirjeldas, kuidas ta päritolumaal sattus meelevaldusel nii tema kui ka teiste protestijate julgeolek ohtu. Ka Carol kirjeldas sarnast kogemust oma endisel kodumaal.

Olin nooremata kord [päritolumaal] meeleavaldusel, aga kui näed, et politsei ja turvameeskonnad võivad olla vägivaldsed ja agressiivsed, siis see tekitab omamoodi trauma. Kuigi ma tean, et siin seda ilmselt ei juhtu, on mul ikkagi see negatiivne kogemus. Seega ma eriti palju ei osale. (Carol, 25, L-I)

Võib eeldada, et noorte puhul, kellele kodumaal protestidel osalemine oli riskantne ja hirmuäratav, mõjutab varasem traumaatiline kogemus ka valmisolekut Eestis meeleavaldustel osaleda. Lisaks nimetasid nii Charmi kui Carol oma juriidilise staatuse ebakindlust üheks põhjuseks, miks nad pelgasid Eestis meeleavaldustel osaleda.

Ma arvan, et mul oleks julgem tunne, kui näeksin, et osalevad teised rahvusvahelised inimesed. Nii et tunneksin, et okei, see pole vale, kui ajutise elamisloaga inimesed või üliõpilased osalevad. /.../ Ma ei karda siin füüsilist vägivalda, loodetavasti. Aga kuna olen alles üliõpilane, siis on alati oht, et kas nad teevad midagi minu elamisloaga või peavad mind kinni. /.../ Tudengina tahan toetada ilmselgelt paljusid poliitilisi võitlusi, aga ma ei saa oma haridust ohtu seada ega seda plekki saada. (Charmi, 22, A)

Haavatavamad ühiskonnaliikmed jäävad sageli oma ettevaatlikkuse tõttu poliitilisest osalusest eemale. Eestis on seda siiani illustreerinud lõhe etniliste eestlaste ja venekeelsete noorte vahel, eriti kui viimased on ka piirkondlikult marginaliseeritud (Allaste ja Cairns 2021). Sama väljendub uussisserändajatest noorte hinnangutes. Carol kartis, et näiteks elamisloa pikendamisel võidaks talle poliitilist aktiivsust ette heita ning seetõttu püüdis ta sellest hoiduda. Tema ebakindlust võib selgitada varasemate traumaatiliste kogemustega, aga seda mõjutavad ilmselt ka Eesti diskussioonid sisserände piiramisest.

5. KOKKUVÕTE

Käesolev uuring põhines kvalitatiivsetel süvaintervjudel eri riikidest pärit noortega, analüüsides nende kogemusi ja nägemusi poliitilisest osalusest, keskendudes mittetraditsioonilistele osalusvormidele. Meie intervjueeritud olid kõrge sotsiaalse ja haridusliku taustaga (üli)õpilased, kelle tulevikuplaanid ei olnud Eestisse jäämise osas veel fikseeritud. Tõime uurimuses esile, kuidas noorte uussisserändajate poliitiline osalus sõltub elukohamaa sotsiaalpoliitilisest kontekstist ning Eesti riigi võimalustest, poliitika kujundamisest ja regulatsioonidest. Mõnevõrra analüüsime ka seda, kuidas informante mõjutavad varasemad kogemused oma päritolumaal, tuues esile nii kultuurilisi erinevusi kui poliitilisi mõjusid.

Eesti kui „esimese digitaalse riigi“ kontekstis on oluline rõhutada digivõimalusi ulatuslikuks teenuste kasutamiseks ning ka lihtsustatud osaluseks. Teisalt aga on Eestis noorte traditsiooniline osalus madalam kui küpsema demokraatiaga maades. Nii saavad noored uussisserändajad riiki, mida ühelt poolt iseloomus-

tavad ulatuslikud digilahendused, teisalt aga on kodanikuks olemise viisid alles kujunemas ning nooremate jaoks seotud enam globaalsete liikumiste kui riiklike institutsioonidega.

Uussisserändajatest noortes tekitavad e-riigi teenused riigi vastu usaldust ning nad tunnevad end kergemini täisväärtusliku ühiskonnaliikmena (Mossberger jt 2008). Digilahendused ja ühiskondliku korralduse läbipaistvus aitavad luua usaldust, suurendavad huvi Eesti vastu ning motiveerivad potentsiaalselt ka rohkem kohalikku ellu panustama. Samas aga tuli intervjuudest esile, et riiklikud regulatsioonid või vaenulik suhtumine sisserändajatesse tekitasid ebakindlust ja umbusaldust. Teaduskirjanduses on rõhutatud uussisserändajate stigmatiseerimisega seotud ohte ning vajadust multikultuurset osalust väärtustada (Villano ja Bertocci 2014), selline suhtumine pole aga Eestis (ega ka mujal) kõigi jaoks enesestmõistetav. Kuigi uurimus ei andnud alust eeldusteks, et õpilastest uussisserändajatel oleks potentsiaal radikaliseeruda, võib ebakindel juriidiline staatus vahetevahel nende osalussoovi pärssida. Seega mõjutavad eestlaste hirm sisserändajate ees ning illegaalse (töö)rände vältimise meetmed mõnevõrra ka haritumaid ja sotsiaalselt paremal järjel olevaid uussisserändajaid.

Intervjueeritud uussisserändajatele oli enesestmõistetav kursis olla nii elukohamaa, päritolumaaga kui ka laiemalt maailma uudistega. Samas võis Eestis ühiskonna ja poliitika jälgimine olla keeruline, kui puudu jäi võimalustest suhelda aktiivsete kohalikega. Varasemad uurimused on näidanud, et toetavad sotsiaalsed võrgustikud aitavad suurendada sisserännanute poliitilist osalust (Mansouri ja Kirpichenko 2016). Meie analüüs kinnitas, et kohalike sõprade puudumine võib osalust takistada. Keeleruumist kõrvalejäämine või kohalikega sügavamate kontaktide nappus võisid muuta osalemise ka soovi korral raskeks.

Intervjueeritud tundsid suurt puudust vestlustest Eesti ühiskonnast ja poliitikast, mis looksid siinse ühiskonnaga tugevama sideme. Osutati sellele, et eesti-maalased on poliitiliselt kidakeelsed, nii et ka vähesed kohalikud sõbrad ei olnud sageli siinsete poliitiliste teemade mõtestamisel kuigivõrd abiks. Viimane võib olla seotud Eesti noorte keskendumisega globaalsetele teemadele, mis jätab kohalikud poliitilised teemad ka nende jaoks tagaplaanile. Kuigi sotsiaalmeedia vahendusel jõuab noorteni hõlpsalt info globaalsetest teemadest, siis Eesti-kesksemad teemad ei jõua noorte uussisserändajateni samasuguse lihtsusega, kuna neil noortel puuduvad piisavad kohalikud võrgustikud.

Sotsiaalmeediapõhine poliitiline osalus või meeleavaldustel osalemine sõltub uussisserändajate päritoluriigist ja varasematest kogemustest. Lääneriikide kontekstis võib muuhulgas rääkida irooniliste meemide loomisest või meeleavaldustel ajaviiteks osalemisest kui mänguliselt kodanikuks kujunemise võimalusest (Glas jt 2019). See ei tähenda, et noorte aktivistide tegevust peaks käsitlema meelelahutuslikuna, vaid et seda nähakse potentsiaalina, mis võib meelitada laiemat ringi noori poliitiliste teemade vastu huvi tundma. Samal ajal võib aga autoritaarses riigis olla satiiri kasutamine ainus hääletoru neile, kel pole mingit võimalust ühiskonda mõjutada. Sel juhul jääb esiplaanile pigem varjatud ühiskonnakriitiliste suhtumiste kujundamine.

Kuna Aasia ja Lähis-Ida riikides võib meeleavaldustel osalemine olla seotud suurte riskidega siis tehakse seda vaid mõjuva põhjusega. Kogemused kodumaal mõjutavad ka uussisserändajate osalust ja sellega seotud suhtumisi Eestis. Varasemad traumad võivad pärssida valmisolekut meeleavaldustel osaleda ja muudavad uussisserändajad avalike demonstratsioonide suhtes ettevaatlikuks. Kui varem on puudunud pisingi võimalus sotsiaalmeedia kaudu midagi mõjutada, ei teki ka harjumust sotsiaalmeedia mobiliseerumisvõimalusi väärtustada või uskuda selle potentsiaali ühiskonda muuta. Viimane haakub varasemate uurimuste tulemustega, et eri kultuurides erineb ka usk sotsiaalmeedia mõjusse (Karatzogianni jt 2022).

Osalus sotsiaalmeedias oli intervjuueeritavate jaoks valdavalt midagi enesest-mõistetavat. Kuigi arvati, et valimistel osalemine, protestimine või kogukonnas kaasalöömine võiks olla digitaalsest osalusest mõjusam, toodi olulisena esile nii veebikeskkonna potentsiaali tähtsate temade võimendamiseks, oma seisukohtade kujundamiseks kui ka mobiliseerumise võimalusi ümberkorralduste elluviimiseks. Samas ei saa öelda, et Eesti-spetsiifiline poliitiline sisu kergesti uussisserändajateni jõuaks või et digitaalsed võimalused aitaksid „ühendada tegevusena“ (Bennett ja Segerberg 2012) end tunda osana Eesti kogukonnast või mõnest selle osast. Selleks näib vaja olevat mõnevõrra suunatumat tegevust, mis arendaks digitaalse osaluse potentsiaali. See aga tähendaks algatuseks digitaalse kodakondsuse mõiste laiendamist, siiani käsitletakse seda Eestis pigem kitsalt (Tiidenberg ja Ostashow 2022).

Uurimustulemused lubavad eeldada, et uussisserändajate osaluse suurendamisel võiks olla abi neile disainitud „veebivõimalustest kodanikuks kujundamise hoogustamiseks“ (Isin ja Rupert 2015). Selle suurim väärtus võiks olla ühiskondlikel ja poliitilistel teemadel suhtlemise suurendamine kohalikega. Võib spekuloida, et selline foorum võiks ideaalis olla keskkond, kus tekiks kasvõi ajutine meie-tunne nendega, kellega on ühiseid probleeme ja huvisid ning mõtteid midagi koos ühiskonnas ära teha. Samal ajal jätkaks see uussisserändajatele aktiivse agentsuse, mille olulisust on rõhutanud varasemad uurimused (Mansouri ja Kirpichenko 2016). Suur abi oleks ka usaldusväärse info koondamisest, et teave Eesti kohta ei jääks sama juhuslikuks, kui see näib praegu olevat.

VIITEALLIKAD

- Allaste, Airi-Alina; Beilmann, Mai; Tiidenberg, Katrin 2018. Digitaalne osalus. Lk 119–139 kogumikus *Noorteseire aastaraamat 2017–2018: Noored ja osalus*. Tallinn: Eesti Noorsootöö Keskus.
- Allaste, Airi-Alina; Nugin, Raili; Peik, Kristjan; Kunitsõn, Nikolai; Kübar, Triin 2022. Noorte uussisserändajate osalus. <https://www.tlu.ee/sites/default/files/RAPORT%20Noorte%20uussisserandajate%20osalus.pdf>
- Allaste, Airi-Alina; Cairns, David 2021. Digital participation and digital divides in former socialist country. Lk 99–117 kogumikus Bruselius-Jensen, Maria; Tisdall, Kate; Pitti, Ilaria. (toim.) *Young People's Participation: Revisiting Youth and Equalities*. Bristol: Policy Press.
- Allaste, Airi-Alina & Saari, Kari 2020. Social media and participation in different socio-political contexts: cases of Estonia and Finland. *YOUNG*, 28(2), 138–156.
- Amnå, Erik; Ekman, Joakim 2013. Standby citizens: Diverse faces of political passivity. *European Political Science Review*, 6(2), 261–281.
- Barrera, Oscar; Guriev, Sergei; Emeric, Henry; Zhuravskaya, Ekaterina 2020. Facts, alternative facts, and fact checking in times of post-truth politics. *Journal of Public Economics*, 182.
- Bennett, W. Lance 2008. *Civic Life Online: Learning How Digital Media Can Engage Youth*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Bennett, W. Lance; Segerberg, Alexandra 2012. The Logic of Connective Action: The Personalization of Contentious Politics. *Information, Communication & Society*, 15(5), 739–768.
- Charmaz, Kathy 2006. *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide through Qualitative Analysis*. London: Sage.
- Cairns, David; Krzaklewska, Ewa; Cuzzocrea, Valentina; Allaste, Airi-Alina 2018. *Mobility, Education and Employability in the European Union. Inside Erasmus*. Palgrave Macmillan.
- Glas, Ren; Lammes, Sybille; Lange, Michiel; Raessens, Joost; Vries, Ilmar (toim.) 2019. *The Playful Citizen: Civic Engagement in a Mediatized Culture*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Harris, Anita; Wyn, Joanna; Younes, Salem 2010. Beyond apathetic or activist youth: 'ordinary' young people and contemporary forms of participation. *Young*, 18, 9–33.
- Harris, Anita 2013. Young people and everyday multiculturalism. New York: Routledge.
- Heller, Nathan 2017. „Its government is virtual, borderless, blockchained, and secure. Has this tiny post-Soviet nation found the way of the future?“ *The New Yorker*.
- Insin, Engin F.; Ruppert, Evelyn 2015. *Being Digital Citizens*. London: Rowman and Littlefield.
- Isman, Ayetekin; Gungoren Oslem Canan 2013. Being Digital Citizen. *Procedia – Social and Behavioural Sciences*, 106, 551–556.
- Jakobson, Mari-Liis 2017. Rahvusriik, hargmaine ja rahvusjärgne kodakondsus: kuhu oleme teel? *Acta Politica Estica*, 8, 105–117.
- Kallio, Kirsi Paulina; Wood, Bronwin; Häkli, Jouni 2020. Lived citizenship: conceptualising an emerging field. *Citizenship Studies*, 24(6), 713–729.
- Kaldur, Kristina 2021. Uussisserändajate kohanemine. Lk 92–100 uuringu aruandes *Eesti ühiskonna lõimumismonitooring 2020*.
- Kalmus, Veronika; Kõuts-Klemm, Ragne; Beilmann, Mai; Rämmer, Andu; Opermann, Signe 2018. Long-lasting shadows of (post)communism? Generational and ethnic divides in political and civic participation in Estonia. Lk 35–56 kogumikus *(Mis-)Understanding political participation*. London: Routledge Taylor & Francis Ltd.
- Karatzogianni, Athina 2015. *Firebrand Waves of Digital Activism 1994–2014: The Rise and Spread of Hacktivism and Cyberconflict*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Karatzogianni, Athina; Tiidenberg, Katrin; Parsanoglou, Dimitris; Lepik, Kamilla Selina; Raig, Madli; Suitslepp, Marta Liisa; Matthews, Jacob; Symeonaki, Maria; Kazani, Aggeliki; Pnevmatikaki,

- Myrto 2022. *Online Political Behaviour and ideological Production by Young People: A Comparative Study of ICT and Civic Participation in Estonia, Greece and the United Kingdom*. (DigiGen – working paper series, 4).
- Lauren, Ave 2021. *Rände- ja kodakondsuspoliitika aastaraport*. Tallinn: Euroopa Rändevõrgustiku Eesti kontaktpunkt.
- Loader, Brian; Vromen, Ariadne; Xenos, Michael 2014. The networked young citizen: social media, political participation and civic engagement. *Information, Communication & Society*, 17(2), 143–150.
- Lokk, Reigo 2015. *Sepistades natsiooni: taasiseseisvunud Eesti etnoliitilised konfliktid*. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Mansouri, Fethi; Kirpitchenko, Ljudmila 2016. Practices of active citizenship among migrant youth: beyond conventionalities. *Social Identities*, 22(3), 307–323.
- Matthes, Jörg 2022. Social Media and the Political Engagement of Young Adults: Between Mobilization and Distraction. *Online Media Global Community*, 1(1), 6–22.
- McLoughlin, Liam; Southern, Rosalind 2021. By any memes necessary? Small political acts, incidental exposure and memes during the 2017 UK general election. *The British Journal of Politics and International Relations*, 23(1), 60–84.
- Mascheroni, Giovanna 2017. A Practice-Based Approach to Online Participation: Young People's Participatory Habitus as a Source of Diverse Online Engagement. *International Journal of Communication*, 11, 4630–4651.
- Mesidor, Jean Kesnold; Sly, Kaye F. 2016. Factors that Contribute to the Adjustment of International Students. *Journal of International Students*, 6(1), 262–282.
- Mossberger, Kare; Tolbert, Caroline J.; McNeal, Ramona S. 2008. *Digital Citizenship: The Internet, Society, and participation*. Cambridge: MIT Press.
- Raaper, Rille; Brown, Chris; Llewellyn, Anna 2022. Student support as social network: exploring non-traditional student experiences of academic and wellbeing support during the Covid-19 pandemic. *Educational Review*.
- Randlaid, Sven 2020. Mart Helme: õpirände muudatused aitavad pidurdada riskiriikidest pärit kogukondade kasvamist. *Postimees*, 23.07.2020.
- Ribble, Mike 2017. *Digital citizenship* (ajaveeb). <http://www.digitalcitizenship.net>.
- Riniolo, Veronica; Ortensi, Livia Elisa 2021. Young Generations' Activism in Italy: Comparing Political Engagement and Participation of Native Youths and Youths from a Migrant Background. *Social Indicators Research*, 153, 923–955.
- Ribeiro, Norberto; Malafaia, Carla; Neves, Tiago; Ferreira, Pedro D.; Menezes, Isabel 2015. Constraints and opportunities for civic and political participation: perceptions of young people from immigrant and non-immigrant background in Portugal. *Journal of Youth Studies*, 18(6), 685–705.
- Tammaru, Tiit; Kallas, Kristiina; Eamets, Raul 2017. Põhisõnumid. Eesti rändeajastul. *Eesti inimarengu aruanne 2016/2017*. Tallinn: Eesti koostöö kogu.
- Tiidenberg, Katrin 2021. „Neil on õigus, aga nad ei tohiks olla nii sõjakad.“ End poliitiliselt mitteaktiivseks pidavate Eesti noorte seisukohad sotsiaalmeedia ja poliitilise osaluse/passiivsuse seoste kohta. <https://blogi.harno.ee/wp-content/uploads/2021/09/Neil-on-o-CC%83igus-aga-nad-ei-tohiks-olla-nii-so-CC%83jakad.pdf>.
- Tiidenberg, Katrin 2022. Tehnohaip ja ärevusporno. *Sirp*, 01.07.2022.
- Tiidenberg, Katrin; Ostashow, Nikolai 2022. *Oskused, pädevused ja osalus: noorte digitaalne kodakondsus Eesti poliitikat kujundavates dokumentides*. https://www.tlu.ee/sites/default/files/Oskused%2C%20p%C3%A4devused%20ja%20osalus_Tiidenberg%26Ostashow_0.pdf

- Tran, Ly; Gomes, Catherine (toim.) 2017. International Student Connectedness and Identity. *Cultural Studies and Transdisciplinarity in Education*, 6. Singapore: Springer.
- Villano, Paola; Bertocchi, Alberto 2014. On Active Citizenship: Discourses and Language about Youth and Migrants in Italy. *Journal of Civil Society*, 10(1), 82–99.
- Vukelic, Jelisaveta; Stanojevic, Dragan 2012. Environmental activism as a new form of political participation of the youth in Serbia. *Sociologija*, 54, 387–399.

LISA 1

Tabel 1. Intervjueeritute ülevaade

	Nimi (pseudonüüm), vanus	Eestis viibitud aeg	Päritolupiirkond	Õpilas-/tööstatus	Intervjuu tüüp, kestus
1.	Linda, 23	1 aasta ja 3 kuud	Euroopa	üliõpilane	näost näkku, 1 t 16 min
2.	Carol, 25	veidi üle 2 aasta	Lähis-Ida	üliõpilane, töötab	näost näkku, 1 t 7 min
3.	Ann, 26	veidi üle 2 aasta	Euroopa	üliõpilane	näost näkku, 1 t 11 min
4.	Eliza, 29	veidi üle 2 aasta	Põhja-Ameerika	üliõpilane	Zoomi intervjuu, 1 t 6 min
5.	Alice, 25	1 aasta ja 3 kuud	Euroopa	üliõpilane, töötab	Zoomi intervjuu, 59 min
6.	Charlie, 28	4 aastat ja 4 kuud	Aasia	üliõpilane, töötab	näost näkku, 1 t 4 min
7.	Ted, 22	4 aastat ja 3 kuud	Aasia	üliõpilane	Zoomi intervjuu, 54 min
8.	Pavel, 22	veidi üle 1 aasta	Euroopa	üliõpilane	Zoomi intervjuu, 1 t 1 min
9.	Kevin, 26	2 aastat ja 5 kuud	Lähis-Ida	ülikooli hiljuti lõpetanud, töötab	näost näkku, 57 min
10.	Ruslan, 18	ca 6 aastat tagasi	Euroopa	rakenduskõrgkooli tudeng	näost näkku, 54 min
11.	Maria, 17	ca 4 aastat	Euroopa	õpilane	Zoomi intervjuu, 1 t 6 min
12.	Charmi, 22	ca 6 kuud	Aasia	üliõpilane	näost näkku, 1 t 26 min
13.	Henry, 16	ca 5 aastat	Aasia	õpilane	Zoomi intervjuu, 55 min
14.	Alec, 16	ca 5 aastat	Euroopa	õpilane	Zoomi intervjuu, 36 min